VOEGELIN CONTRA LUTHER

Autor: Diana-Elena Moldoveanu | 12 ianuarie 2022

A vorbi despre modernitate fără a aduce în discuție fie platitudini, fie afirmații reacționare, fie elogii fără precedent la adresa minunilor produse de progresul tehnologic este un lucru destul de dificil: în primul rând pentru că limitele subiectului sunt conceptuale și abstracte, fapt care simplifică și (generalizează), de fapt, complexitatea asiduă a realității; în al doilea rând, pentru că, de fiecare dată când se încearcă punerea în practică a soluțiilor conceptuale așa-zise „optime", ne dăm seama că, în realitate, există, totuși, ceva ce scapă puterii umane de înțelegere și raționamentului calculat, care dă impresia că înglobează toate variabilele existente. Nu ne găsim neapărat în imposibilitatea reconcilierii teoreticului cu practicul, însă probabil că într-un fel suntem dezamăgiți de imperfecțiunea realizării idealurilor noastre. Acest „indefinibil" care parcă face mai frustrantă, dar și mai autentică, existența de zi cu zi este central pentru gândirea filozofului de origine germană Eric Voegelin, pentru care „misterul" realității este un dat ontologic. Cunoscut pentru eseul său *Noua știință politică* (1952), în care aduce o critică dură modernității, Voegelin devine mult mai subtil și nuanțat în scrierile sale de mai târziu, mai precis în volumul auotobiografic *Anamnesis* (1974) și în cel de-al patrulea volum al colecției *Order and History*, intitulat *The Ecumenic Age* (2001), în care dezvoltă pe larg concepția sa despre gnosticism și modernitate.

Voegelin este conștient de persistența „misterului" în realitatea umană, acel ceva care are o existență ontologică în sine, dar care nu poate fi descoperit prin raționalizări sau evaluări pozitiviste ale realității. S-ar putea crede că atitudinea sa este una aproape mistică, bazată pe o formă de înțelegere ce se fondează doar pe o intuiție inexplicabilă – dar profund prezentă în viața umană – și care este accesibilă doar anumitor persoane. Departe de Voegelin acest gând, întrucât, pentru el, universalitatea ființei umane constă în capacitatea fiecărui individ de a experimenta transcendența. Cu toate acestea, „misticismul său" nu îl împiedică să aducă niște critici filozofice puternice împotriva modernității, cea mai cunoscută dintre ele fiind aceea că „esența modernității este gnosticismul." Voegelin utilizează termenul de „gnosticism" nu numai pentru a desemna

anumite probleme cu care se confruntă modernitatea, în principal imanentizarea, ateismul și pierderea sensului, dar și pentru a vorbi despre un tip de experiență a conștiinței individuale în lume. Nu voi discuta aici teoria conștiinței așa cum o dezvoltă Voegelin, acesta fiind un subiect care depășește scopul acestui articol. Voi aborda, însă, un subiect la fel de interesant (și care restrânge din punct de vedere conceptual miza subiectului), și anume două dintre criticile pe care Voegelin le aduce protestantismului, cu consecințele de rigoare pe care acesta le provoacă în modernitate.

În volumul patru din colecția *History of Political Ideas,* Voegelin analizează protestantismul ca fenomen care a condus în mod iminent la catastrofa politică a modernității. Într-un ton tăios și destul de acuzator, Voegelin îi reproșează lui Luther că a distrus „echilibrul existenței umane" și „nucleul culturii spirituale creștine", deschizând astfel drumul unei interpretări politice eronate nu numai a istoriei, dar a realității ca atare. Așa cum o menționează și Henryk Syse într-un articol scris pentru VoegelinView, scopul lui Voegelin nu este să chestioneze teologia lui Luther, ci implicațiile politice și existențiale care decurg din ea: deresponsabilizarea omului față de semenii săi și devalorizarea spiritualului în favoarea materialului.

Aspect cheie din Reforma lui Luther, *sola fide*, care plasează salvarea sufletului doar în simpla credință, este aspru criticată de Voegelin, în special pentru efectele sale imanentizatoare. Conform lui Voegelin, în lipsa unor constrângeri morale (cum există în catolicism sau ortodoxie) care să îl facă pe om conștient de existența sa într-o comunitate formată din alți indivizi, omul va cădea pradă unei atitudini egocentrice și egoiste care favorizează apariția unei conștiințe gnostice. În eseul său, *Știință, politică și gnosticism* (1938), Voegelin oferă criteriile identificării acestei conștiințe, printre care se numără alienarea față de lume, și, ca urmare a acestui lucru, construcția unei „realități secundare". În ce fel prefigurează *sola fide* începuturile conștiinței gnostice? Pe de o parte, aceasta conturează o conștiință nihilistă, care anulează importanța acțiunilor imanente ce se concretizează în interacțiuni morale cu alte persoane, justificând astfel un fel de „totul este permis, căci credința mea mă va salva." Deresponsabilizarea individului este astfel o consecință directă a doctrinei Reformei. În special, dacă ținem cont de aversiunea lui Voegelin față de regimurile totalitare din secolul al XX-lea, putem înțelege de ce Voegelin îl face pe Luther direct responsabil pentru dezumanizarea omului modern. Pe de altă parte, *sola fide* poate ancora credința religioasă și personală într-un bloc monolitic dogmatic care, din nou, umbrește complexitatea realității. În acest, sens, pentru Voegelin, Reforma nu este decât o altă dogmatizare a întâlnirii cu transcendentul, care se înscrie într-o bătălie politică pentru supremația ideilor.

Celălalt aspect pe care Voegelin îl critică în lucrarea sa este schimbarea de accent instituită de Reformă, de la viața spiritual-contemplativă, la cea pragmatic-materială. În acest sens, mult mai vizată este doctrina lui Calvin, decât cea a lui Luther, cea dintâi

punând accentul pe bogăția materială ca manifestare a salvării transcendente. Printr-o etică riguroasă a muncii, așa cum este descrisă de Max Weber în *Etica protestantă și spiritul capitalismului*, și printr-o devoțiune utilitaristă față de bogăția materială, la care se adaugă *sola fide*, adepții lui Calvin par să se mulțumească cu beneficiile imanenței, ancorându-și viața spirituală doar în simplul exercițiu al credinței, dar care nu este susținut de nicio etică *socială*. Astfel, pare că în cadrul Reformei, *vita contemplativa* cedează locul pentru *vita activa*, producându-se astfel o revalorizare a lumescului în defavoarea transcendentului. Astfel, pare că, din perspectiva lui Voegelin, *sola fide* conduce la alienare și la atomizarea societății, în timp ce etica muncii contribuie la instaurarea utilitarismului și a secularizării. Voegelin vede în preocuparea exacerbată față de imanență o relație distorsionată cu transcendentul, astfel că, *metaxia* – relația în care omul se regăsește între polul imanent și cel transcendent al existenței, rămâne într-un permanent dezechilibru, care va culmina în distrugerea celui din urmă prin răspândirea ateismului. La nivel politic, acest dezechilibru existențial se concentrează în crearea unui spectru larg de ideologii care se află în competiție pentru a-și impune propriul proiect transformator în lume. Astfel, adevărul este distorsionat, iar criza spirituală a modernității se adâncește într-un relativism haotic și lipsit de sens.

Am schițat pe scurt principalele critici pe care Voegelin le aduce reformei și consecințele care (din perspectiva sa) se răsfrâng asupra modernității. Poate că Voegelin este mult prea dur cu protestantismul sau poate că, din contră, analiza sa din perspectiva istoriei ideilor ne revelează câteva elemente importante pentru a înțelege o parte din problemele cu care se confruntă modernitatea astăzi. Lucrul de care putem fi siguri este că, în lumina scrierilor sale de mai târziu, ideile protestante sunt pentru Voegelin un răspuns existențial la experiența întâlnirii umane cu transcendentul în secolul al XVI-lea și nu doar o simplă descriere a unor idei care au fost prezente la un anumit moment din istorie.

Imagini: Eric Voegelin și Martin Luther; Surse: Flickr și Wikimedia Commons